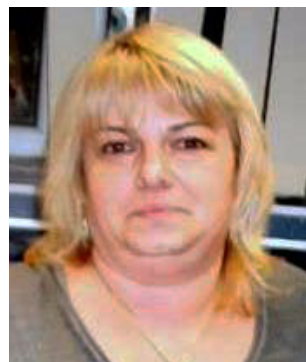


**Обзор на личното дело /служебното досие/
на проф. Венедикт Александрович Мякотин,
съхранявано в Университетския архив на СУ „Св.
Климент Охридски“**



Илонка Колева

Проф. Венедикт Александрович Мякотин /25.03.1867 – 5.10.1937/, руски учен-историк, чужденец с договор, постъпва като редовен професор по история на Източна Европа в Историко-филологическия факултет /ИФФ/ на Софийския университет на 24 януари 1928г. През десетте години, в които преподава в Университета, той води следните курсове:

- История на Русия;
- Общественият и умственият движения в Русия от края на XVIII до началото на XX в.;
- Социалният и държавен ред в Руската империя през XVIII и XIX в.;
- Политическа и стопанска история на Русия от 1881 до 1914 г.;

- Руската държава и руското общество в надвечерието на Световната война;
- Руска историография
- История на хетманството (хетманска Мало-Русия) в XVII и XVIII в.;
- История на Украйна през XVII до XIX в.;
- Руско-полски отношения през XVIII до XX в.;
- История на Полша през XVII и XVIII в.;
- Социална и политическа история на Московската държава през XIV до XVII в.¹

Както на всеки друг преподавател и служител в Университета, при постъпването на работа на проф. Мякотин е заведено лично дело №2000а от 1927 г., в което са отлагани документите, касаещи служебното му положение. Личното дело, наричано още служебно досие, се е съхранило през годините и през 1998 г., след създаването на Университетския архив, е заведено във фонд 1 опис 35 с номер на архивната единица 83. Досието е запазено в сравнително добро състояние, но има и намачкани в краищата и закъсани листа, което е следствие на неправилното съхранение повече от 50 години. Всички текстове (включително и ръкописите) са четивни, няма избледняване на мастилото или повреда. Част от документите в досието са подшити според тогавашните административни изисквания, а другите са отложени в свободно състояние.

Личното дело на проф. В. А. Мякотин съдържа

¹ Алманах на Софийския университет Св. Климент Охридски, С. 1940

деветдесет и осем документа, събрани в сто и пет листа. В по-голямата си част документите са машинописни – петдесет и осем на брой. Тридесет и четири документа са ръкописни, почти всички са сравнително добре разчитаеми, три от документите са печатни бланки с попълван допълнително ръкописен текст, има и два документа – съчетание на ръкопис и машинопис. Почти всички документи са на български език с изключение на пет, написани на руски, които са предимно първите писма на Мякотин до органите за управление на Университета и едно удостоверение на немски език.

Първият документ, отложен в досието е с начална дата 3.05.1927 г. и представлява писмо от Министерство на народното просвещение /МНП/ до Ректора на Университета с молба Академическия съвет да се занимае с въпроса за приемане на проф. В. А. Мякотин на служба в Историко-филологическия факултет². Последният документ е с дата 16.10.1937 г. и представлява бележка с информация за отпускане на помощ на семейството на покойния вече проф. Мякотин.

Най-голямата по вид група документи, съдържащи се в досието, петдесет и осем на брой, са писмата. С оглед административните изисквания в този период, част от тях са с еднотипно съдържание и повтаряща се информация, адресирани до различни адресати (МНП,

² Това писмо е докладвано от Ректора на заседание на Академическия съвет, състояло се на 4.05.1927 г., и съветът взема решение по този въпрос да се произнесе съветът на Историко-филологическия факултет. Архив на СУ, фонд 1, опис 1, а.е. 49, л. 254 гр.

Ректор, Декан, проф. Мякотин). Петнадесет от запазените писма са между МНП и Университета с крайни дати 3.05.1927 г. – 22.07.1937 г. В тях са засегнати въпросите за назначаването на проф. Мякотин, продължаване на договорите му с МНП, отпуск в чужбина и др. Следващата група писма са тези, разменяни вътре в Университета между Ректора и Декана на ИФФ с крайни дати 7.05.1927 г. – 24.07.1937 г., и техният брой е тринадесет. Дори от крайните дати е видно, че тези писма преповтарят и предават по веригата информацията, получена от МНП. Шестнадесет на брой са писмата, изпратени от Университета до МНП, които отново засягат назначаването на проф. Мякотин, продължаването на договорите му и отпуските му в чужбина. Тези документи са за периода 12.11.1927 г. – 17.07.1937 г. Четири от писмата, отложени в досието, са преписи на Постановления на Министерския съвет, изпратени за сведение на МНП, касаещи назначаването на руския поданик В. А. Мякотин за редовен професор при катедрата по История на Източна Европа в ИФФ. Първият такъв документ е с дата 13.12.1927 г., а последният от 19.02.1936 г., когато за последен път е подписан договор с проф. Мякотин. Интерес представлява и чернова на писмо³ от Ректора проф. Г. Кацаров, писано на 22.12.1927 г. до проф. Мякотин, в което го информира, че по предложение на Академическия съвет и с одобрение на Министерския съвет от 12.12.1927 г. той е назначен за редовен

³ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а.е. 83, л. 8

професор при катедрата по История на Източна Европа. Заедно с писмото е изпратен и препис от договора, подписан вече от министъра на народното просвещение, с молба да се подпише и от проф. Мякотин. В писмото си Ректора моли да бъде съобщено кога проф. Мякотин може да встъпи в длъжност и изразява желанието си това да се случи възможно по-скоро. Отговорът⁴ на това писмо е написан от проф. Мякотин на 28.12.1927 г., който информира Ректора, че ще пристигне в София, за да заеме длъжността си след Рождественските празници и благодари на Историко-филологическия факултет и Академическия съвет за това, че е избран за професор. В досието има отложени още две писма от проф. Мякотин до Ректора. В едното, от 10.01.1928 г.⁵, той съобщава, че поради проблеми с издаването на виза малко ще се забави с идването си в София, а в другото⁶, от 28.01.1928 г., моли за отпуск в периода 1 – 29 февруари 1928 г., който да прекара в библиотеки в Прага и да уреди свои семейни дела. И трите писма са написани собственоръчно от проф. Мякотин на руски език. Почеркът е красив, но по-трудно разчитаем и поради тази причина те не се цитират дословно. Други четири писма, също ръкописи на проф. Мякотин, са адресирани до Декана на Историко-филологическия факултет и

⁴ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а.е. 83, л. 60

⁵ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а.е. 83, л. 59

⁶ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а.е. 83, л. 11

се отнасят за ползването най-вече на задгранични отпуски, една от които за участие в честването на проф. Павел Милюков. Запазено е и писмо от Университета до Българска народна банка с молба да бъдат отпуснати 900 чешки крони на проф. Мякотин за разходи по време на последната му командировка в Прага, където той умира. Последното писмо с дата 6.10.1937 г. е адресирано до Ректора от лицето К. Иванов, в което последният моли да се отпусне помощ на семейството на починалия проф. Мякотин. Такава помощ най-вероятно е отпусната, което е видимо от една бележка с чернова на текст, който да се напише върху писмо от Университета до МНП.

В личното дело са запазени още няколко други разнородни по вид документи, отнасящи се до служебния статус на проф. Мякотин. Това са шест молби и заявления от проф. Мякотин за разрешаване на отпуски с научна цел и отпуски по болест (придружени от пет медицински свидетелства) за периода 10.03.1933 г. – 15.07.1937 г. Запазена е и една заповед на Ректора за разрешаване на отпуск по болест от 16.03.1934 г. От осем удостоверения, издадени на проф. Мякотин от Университета, е видно, че първоначално е бил освободен от плащане на данъци, впоследствие са започнати да му се правят удръжки, издаван му е задграничен паспорт и т.н. Запазени са и две декларации за семейното положение на проф. Мякотин.

По-голям интерес в досието представляват докладите за научната дейност на проф. Мякотин, общо пет на брой, представени от редовния доцент Петър

Мутафчиев, проф. Пьотр Бицили и от декана на Историко-филологическия факултет. Тези доклади са писани след като Академическия съвет разглежда постъпилото в Университета писмо от МНП с молба да се приеме на служба с договор руския професор В. А. Мякотин.⁷ За да сме обективни, трябва да отбележим, че според § 43 на действащия тогава Общ университетски правилник⁸ преподавателския персонал се избира по надлежен ред от факултета, одобрява се от Академическия съвет и се назначава от Министъра на народното просвещение. Тук назначаването е станало по обратния ред.

С оглед достигането на докладите до по-широк кръг читатели тук ще си позволя да представя двата доклада от ред. доц. П. Мутафчиев и двата доклада на проф. П. Бицили. Текстът на декана на ИФФ на много места е неразчитаем, а и той повтаря написаното в докладите на П. Мутафчиев и П. Бицили. И четирите доклада са ръкописи на самите автори, а текстът е нормализиран при публикуването според съвременните изисквания на правописа. Текстовете на проф. Бицили, които на места не са съвсем граматически правилни, са запазени в оригиналния си вид. Подчертаните думи са подчертани от авторите в ръкописа. Неразчетените думи в текстовете са отбелязани със скоби.

Първият доклад⁹ е депозиран в Съвета на Историко-

7 Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а.е. 83, л.11

8 Утвърден с указ № 186 от 17.09.1921 г. С., Държавна печатница, 1921

9 Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 1, а.е. 49, л.

филологическия факултет на 17 юни 1927 г. и е написан от редовния доцент при катедрата по История на Източна Европа и Византия Петър Мутафчиев. В него той обосновава нуждата от назначаване на преподавател по история на Източна Европа, без да визира име и да се спира на научната дейност на конкретно лице. Предполагам, че това се дължи на факта, че не факултета предлага назначението на проф. Мякотин, а МНП, и явно му се е сторило ненужно да „рекламира“ кандидата, тъй като вече е бил одобрен от Министерството. Както самият той казва: "... аз мога само да препоръчам на Факултета да използва възможността да приеме един нов преподавател при катедрата по история на Източна Европа."

Докладът има следното съдържание:

До Съвета на Историко-филологическия Факултет в София

**Доклад
от П. Мутафчиев
ред. доц.**

Друг път и на друго място аз съм имал случая да обръщам внимание на това, колко погрешно е да се счита, че историята на европейския свят, особено през средните векове е история предимно на романо-германските народи и колко пакостен за нас е бил той

възглед, отдавна прокаран в програмите на нашите училища. Нему се дължи фактът, гдето на средния български интелегент днес са известни с най-големи подробности дори и незначителни събития от миналото на някой западно-европейски народ, когато в същото време му липсва каквато и да било представа за съвкупността от външните условия, сред които нашият народ е имал да живее, за културната среда в която той е трябвало да се развива, за влиянията, често пъти съдбоносни, които са идвали от тях. Ненормалното и парадоксалното е и в това, че у нас – все поради същата погрешна насока на историческото образование – сравнително доста добре са познати обществата, които са били и остават съвсем преди нас, когато и обществото и интелегенцията ни са в пълно неведение относно историческия живот и днешното състояние на народите, непосредствени или по-далечни наши съседи. Практическите последици от това [.....]¹⁰ ние вече понесохме и продължаваме да изпитваме, а в един или друг смисъл негов продукт е интелегенцията ни от безпомощни и безволни резоньори или фантасти, които се люшкат в противоречието между израстналите на чужда почва образци и идеали и тъй малко пригодната за тях наша действителност.

Не малка отговорност за него навярно носи и нашият университет, който бе и си остава първо средище на нашата образованост и едничък разсадник на нашата

¹⁰ Тук авторът първо е написал „невежество“, после е задраскал думата и е написал „положение“, след което е задраскал и нея и е написал нова дума, която не се чете.

наука.

Най-малко признак на аномалия бе съществуващото до скоро положение, при което историята на Западна Европа бе застъпена с две отделни катедри, а тая на Източна – нито с една. Белег на същата аномалия си остава фактът, че докато днес прития две катедри работят трима преподаватели, а от години под ред се търси и четвърти, неотдавна създадената катедра по Историята на Източна Европа си остава с един преподавател и още не е помислено да се разширят преподаванията при нея чрез привличането на нови учени работници.

Не е обаче само нуждата да се разпространят в нашето общество по-широки знания за миналото на народите близки нам по произход, култура или общи исторически съдбини, която изисква да се обърне повече внимание и се засилят преподаванията при съществуващата катедра по Историята на Източна Европа. Всеки университет има тъй да се каже своя политика или по-точно свои специални задачи. Равномерното и еднакво застъпване на най-различни дисциплини е невъзможно при никой университет, а още по-малко възможно е тук да се създадат условия за еднакво интензивна работа при всяка една от тях. Наложено от външни причини ограничение в една посока се използва, за да се спестят сили и съберат средства за по-широко развитие в друга. И ако е желателно в нашия университет да бъдат застъпени повече дисциплини и специалности, то пряко необходимо е да се положат особени грижи за развитието на тия от тях, в които

нашата българска наука би могла повече да се прояви. Искам да се поясня. В много из различните широки области на науката са работили и работят толкова много труженици из западно-европейските страни, гдето имат на разположение богати институти и сбирки от всевъзможни материали, че твърде смело е да се мисли, какво и при най-добро желание и при несъмнени дарби у наши учени, бихме могли ние тъкмо тук да постигнем големи резултати. Поради чисто външни неудобства и затруднения следователно нашата наука е и ще бъде принудена да възприема в много области на ученото [.....] големите резултати, до които други са дошли и да се задоволява най-вече с тяхното обобщение или пък разработката на техните подробности. Има научни отрасли обаче, в които положението е съвсем друго. Те образуват това, което се нарича родна наука¹¹, чиято разработка светът очаква преди всичко от учените и университетите на съответните страни. Такъв е случаят и с историята на нашият европейски изток. Тя в по-голяма или по-малка степен е наша собствена история. И ако един източно-европейски университет, какъвто е нашият, е отделил тъй широко място за преподаването на общата европейска история, то независимо от всичко друго – негов дълг и амбиция трябва да бъде това – да положи повече грижи и усилия, щото както преподаването, тъй и учените занятия по историята на източно- европейските народи да бъдат разширени и поставени при по-благоприятни условия. Първото

11 Подчертано от автора

[.....] за това е да се избират повече работници в тази област.

Като изхождам от тия съображения аз мога само да препоръчам на Факултета да използва възможността да приеме един нов преподавател при катедрата по история на Източна Европа. Искам да вярвам обаче, че въпросът не ще бъде само за едно временно положение, а за удовлетворението на една постоянна потреба. Освен по историята на Византия, аз като едничък преподавател при тази катедра трябва да чета още лекции по средновековната и нова история на Сърбия, Румъния, Турция и Русия. И при 8 часа седмично, минаването на всичко това дори и в съкратени курсове е съвсем невъзможно. А независимо от него ще останат незасегнати историята на Полша и Чехия, по които до колкото ми е известно, лекции в нашия Университет до сега не са четени. На един нов преподавател при въпросната катедра би могло да се възложат на първо време курсове по история на Русия и Полша.

17 юни 1927

подпис

Според изискването на цитирания по-горе Общ университетски правилник, за избор на преподавател в съответния факултет са необходими двама рецензенти. Факултетния съвет на ИФФ възлага втората рецензия на сънародника на проф. Мякотин, проф. Пьотр Бицили,

назначен във факултета преди няколко години. В доклада си проф. Бицили запознава Съвета на ИФФ с главните трудове на В. А. Мякотин „Селският въпрос в Полша в навечерието на нейните раздели“ и „Очерки Социальной Истории Украины в XVII – XVIII в.“, като не споменава почти нещо за неговата преподавателска дейност.

Докладът е от 16. 08. 1927 г. Текстът е ръкописен и има следното съдържание¹²:

До Господин Декана на Историко-филологическия факултет

Изпълнявайки поръчение, с което бях натоварен от почитаемия факултет, имам чест да направя доклад върху научната дейност на проф. Венедикт Александрович Мякотин. В. А. Мякотин, роден в 1867, възпитаник на Петербургския Университет, по-късно професор по история в Императ. Александровски лицей, започна научната си дейност с труд върху „Селският въпрос в Полша в навечерието на нейните раздели“ (1889), от която тема той е минал към изследване на историята на селяните в Украйна. Основният проблем, около който той групирваше всички свои изследвания, беше: как е станало така, че украинското селячество, което по времето на въстанието на Богдан Хмелницки си извоювало свободата, пак я губи в XVIII век. От самото

¹² Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а. е. 83, л. 69-70.

начало на работата му, на изследвача е станало ясно, че законодателството на Екатерина II е било само завършек на един дълъг исторически процес, чиято социално-икономическа страна е била почти напълно оставена без внимание от изследвачите, тъй че В. А. Мякотин е станал в тази област в пълен смисъл на думата един пионер. Той се обръща към изучаване на архивните материали, в значителна част неиздадени, каквито са многобройни „универсали“ (грамоти, *letters parentes*), съдебни решения, административни преписки и т. н. Като резултат от тази работа се явяват редица публикации в списания от специален (Записки Акад. Наук) и общ характер (Руское богатство). В самият процес на работа, темата избирана от изследвача се разширява: въпросът за въвеждане на крепостното право се свързва с друг: за образуването на селското съсловие и за еволюцията на земевладението в Украйна, а заедно с това се разширява и кръгът на привлечените от автора материали. Въпросът за въвеждане на крепостното право в Украйна е вмъкнат от изследвача в рамките на цялата социална история на Украйна от времето на въстанието на Хмелницки до царуването на Катерина II. В. А. Мякотин почва да работи върху една синтеза на тази история. Резултатът на тази му работа е Първия том на „Очерки Социальной Истории Украины в XVII – XVIII в.“ в три части, издадени в Прага („Плама“) 1924 – 1925 г. Този голям том (приблизително 800 страници) е посветен на образуване на селското съсловие и на едрото земевладение в Украйна. Вторият том ще съдържа историята на постепенното

проникване на „крепостните“ отношения в Украйна, и третият – резултатите на статистическото изследване на изнамерен и обработен от автора материал. Както се вижда „Очерки“ са *lebenswerk* на автора, завършек на работа на целия живот, посветен на един научен проблем. Това обстоятелство, че авторът работеше, както казахме, почти без предшественици, а също така и самият характер на неговия материал (почти изключително грамотите, отнасящи се към частни случаи), определи начина на изложението му. Авторът нямаше пред себе си нито в самите извори, нито в научната литература никакви общи положения, за които той би трябвало да държи сметка, които би му служили като изходна точка *resp.*¹³ като обща схема; авторът влиза в една съвсем неизследвана област и тук той върви от един частен случай към друг, опирайки се на документите, които той (понеже те са почти напълно непознати) цитира обикновено изцяло (с това се обяснява големият обем на книгата); туй че книгата му има характер на една дълга верига на безкрайни дребни изследвания; изводи пък от общ характер той ги формулирва в свързка с тези изследвания, без да ги сведе в едно общо *resume*; от там, а също така и по тази причина, че всички отделни от засегнати от автора въпроси се намират в органическа връзка помежду си, в книгата има по някой път повторения; обаче, говорейки изобщо, трябва да подчертаем, че като четем книгата, постепенно пред нас изтъква нейният необикновено широк, дълбоко замислен и

строен план. Общо заключение трябва да се очаква в края на втория том, обаче, из онова, което съставя съдържание на първия том, това заключение може да се предвижда, а отчасти то е вече и формулирано предварително. Отправна точка на целокупния процес, с който авторът се занимава, това е самото въстание. То имаше характер на едно национално, resp. религиозно, а заедно с това и социално движение: това е била борба на русите срещу полското иго, на Православие срещу Католицизма и на селянство срещу феодализма. Резултат на въстание беше, заедно с национално освобождение, крайно упростяване на социалната структура на Украйна. От една страна, остатъци от „шляхтата“ (сеньорите), а от друга – грамадна маса селяни, се сливат с онзи слой, който играеше ръководната роля във въстание: казаците. От там произлизат дълбоки вътрешни противоречия, които и определят характера на понататъшна социална еволюция. Казачеството, едно военно-земевладелческо съсловие, почва да се диференцира: въпреки неговата първоначална демократическа организация, в неговите недра се образува един висш слой, офицерското тяло („старшина“), в който влизат и бившите „благородници“ („шляхта“), и който иска да стане тъй да се каже наследник на последната. Интересите на този слой се приближават към интересите на православните манастири, които от самото начало на този период си запазват положение на едри собственици, а заедно с това и „сеньориалните“ права (тъй че на манастирските чифлици „крепостничество“

никога не е било премахнато), – а също така и към интересите на северно – руските благородници, които от времето след Петър Вел[ики], почват да получават земите в Украйна. Това са елементи, които не само че настояват щото селянската маса, сляла се, през време на въстание с казаците, се повърна в предишното си състояние, но също така, ползвайки се с получили се от това мъчнотии при определение във всеки частен случай, кой е казак, а кой селянин – съдействуват за обръщане в „крепостни“ хора („поданици“) и голям брой казаци. И същите елементи (предимно именно казашката аристокрация) са били виновници, че крепостното право е било окончателно въведено в Украйна, като режим, общ за всички категории селяни, със законодателството на Катерина II. Детайлно и всестранно изследване на този дълъг и сложен процес, – това е един грамаден принос извършен от проф. Мякотин за историческата наука. Разбира се, че да се овладее и се използва с maximum интензивност съответният материал (както това е в книгата му) е било възможно само за един учен, който е, като проф. Мякотин един специалист не само на руската, но и на полската история. Колко голяма полза може да се очаква от такъв учен в един славянски Университет, едва ли има нужда да се говори.

*Проф. П. Бицилли
София, 16. VIII. 1927*

Двата доклада са разгледани от Съвета на Историко-

филологическия факултет¹⁴, но информацията в тях се е видяла недостатъчна и рецензентите са помолени да изложат още данни за преподавателската и изследователската работа на проф. Мякотин. Във втория си доклад от 5.10.1927 г. ред. доц. Петър Мутафчиев подробно се спира на научната продукция на проф. Мякотин като уточнява, че го познава като учен от няколко работи и представя трудовете му „Крестьянский вопрос в Польше в эпохе ее разделов“ и „Очерки социальной истории Украины в XVII – XVIII вв.“. П. Мутафчиев заявява убеждението си, че проф. В. А. Мякотин е един от най-добрите познавачи на Великорусието, Украйна и Полша и най-вече на въпросите, касаещи социалните отношения по тези земи. Докладът е със следното съдържание:

До Съвета на историко-филологическия факултет в София

В допълнение на доклада си от 7.06. т.г. считам за нужно да добавя още и следното.

Професор Мякотин ми е известен като учен по няколко свои работи. Първата от тях е книгата му „Крестьянский вопрос в Польше в эпохе ее разделов“, Сиб. 1889. В нея след пространно въведение, което съдържа и подробна библиография, авторът излага положението на селячеството в Полша от началото на нейния исторически живот та до последната четвърт

на XVIII в. Тук той отхвърля старата теория, която обяснява произхода на шляхтата и селячеството от два различни макар и близки народа. В езическа Полша е съществувало общинското земевладение, което изключвало всякакви социални и политически различия. Социалната диференциация започва с приемането на християнството, заедно с което в полските земи нахлува романо-германската култура с цялата сложност нейни понятия и прояви. Първите привилегии тук получава духовенството в края на X в., а по неговите стъпки тръгва и създаващото се съсловие на полските дворяни. Селачеството в Полша обаче продължава да си остава лично свободно и процесът на неговото закрепостяване завършва едва в края на XIV в., когато правото на администрация и съд над селяните бива окончателно признати на земевладелците шляхтичи. Недоволството на селската маса, изразявано в чести, но локални и изолирани бунтове не може да наложи своя идеология и да вземе характер на общо и масово движение поради отдалечеността на селото от града: градовете на Полша били населени предимно с чужди елементи, немци и евреи. За селяните те си оставали една социална група също тъй враждебна, както и тая на поповете. Паралелно с този социално-правен процес в Полша се извършва и друг: от политически характер. Засилената шляхта оспорва правото на краля да се вмества в отношенията между земевладелци и селяни вече към края на 16 в. тия последните биват напълно подчинени на произвола на помешчиците. Тогава настъпва и пълното изчезване

14 Няма запазени протоколи на Съвета от този период

на свободното полско селячество. По-нататък авторът описва тъй формираните отношения на социална и правна зависимост с всички повинности, които селяните били длъжни да носят и всички произволи, на които те били подложени от страна на земевладелците. Тоя преглед обхваща времето до последната четвърт на XVII в. Липсата на каквато и да било закрила от една висока власт, предизвиква масово бягство на селяните от областите на Полското кралство. Потокът от бегълци-преселници се насочва към Прусия, Австрия, Украйна и даже към Влашко и Молдава, тогава турски провинции. Из малоруските области, зависими от Полша, в защита на угнетеното от пановите селско население се явява тъй нареченото „Гайдамачество“. Това ново народно движение, което започва с прости грабежи и убийства на пановите, се превръща накрай в строго организирано въстание, за да свърши с движението на {Железняка и Конта}.

Чувстващи приближаващата катастрофа, полските [.....] още преди първия раздел на отечеството им се обръщат към съвременните си французки мислители, с молба да бъдат оказани пътищата за възраждането на Полша. Като отзук на тая покана са били съчиненията на Мабли¹⁵, *Du gouvernement et des ekis de Pologne*, Русо [.....]¹⁶. Вече по-късно след първите раздели на Полша се явяват редица

15 Подчертано от автора.

16 Текстът се разчита трудно. вероятно става въпрос за размислите на Русо за управлението на Полша

проекти и публицистически съчинения, чиито автори, поляци, сочат на преобразуванията, от които може да се очаква освобождението на разпокъсаното отечество и общото му закрепване. Авторът излага идеите на по-значителните от тях и критиката им върху социалния бит на съвременното полско общество. Цялата тази публицистична литература застъпва гледището, че възраждането и освобождението на Полша е немислимо, докато селачеството, масата на нейното население, живее в пълно безправие и под тежък социален гнет. В идеите, от които са въодушевени полските реформатори, авторът справедливо открива влиянието на [.....] [.....] от предреволюционния период.

Критиката на пробудената национална [мисъл] не остава без практически последици върху полското общество. И в последния дял на книгата си авторът сочи на либералните реформи, предприети от отделни просветени крупни земевладелци, опити, които в някои случаи достигат почти до пълното освобождение на зависимите от тях селяни, а след това се спира и на решенията на полските сеймове по селския въпрос през периода от 1768 до 1791 г. Шляхтата, запазили своето господстващо положение, се оказва обаче неспособна, за да се издигне над съсловните си интереси и да ги жертва за интересите на нацията. И законодателството през този период, без да посегне върху съсловния строй, се ограничава само с полумерки и решения, които далеч не са в състояние да разрешат голямата социална криза, която остава и криза държавна.

След втория раздел на Полша възстанието на Костюшко разчита предимно на поддръжката на пригнетените селски маси. Съобразно с това новата революционна власт отначало взема решително страната на селяните: те биват обявени за лично свободни, осигурява им се покровителството на закона, а също и владението на земята, намаляват се лежащите върху им държавни повинности. Всички тия мерки обаче отчуждават от народното движение шляхтата и в тъй разтворената пропаст биват погребани всички надежди за възстановяването на полската независимост, а с това изчезва и сетният опит на либералните сили в Полша за промени в нейния социален строй.

Главната работа на Мякотин са неговите «Очерки социальной истории Украины в XVII – XVIII вв.» Излезлите до сега три части от това съчинение свидетелстват, че авторът е не само един първоразреден учен, но и един широк ум, който от разпилените известия и единични факти успява да възстанови в най-живи тонове цялата картина на сложните и забъркани социално-струпански и политически отношения в Малорусия през един от най-интересните периоди от нейната история. Изходен пункт на това изследване е възстанието на украинското казачество с Богдан Хмелницки през 1648 г. Бързият и решителен успех на това възстание авторът обяснява не толкова общия опадък на Полша, нито пък с националния и вероизповеден антагонизъм между руси и поляци, колкото със страшното възбуждение сред украинското

селачество против земевладелците – в мнозинството си полски панове. Освобождението на Украйна е било съпроводено с изстреблението и прогонването на полските помещици. Че възстанието е имало предимно социален, а не национално - вероизповеден характер, се доказва и от обстоятелството, че в него не биват пощадени и владенията на православните ванастири. Договорът между освободена Украйна и Полша, няколко години по-късно, възвръща земите на уцелелите полски шляхтичи. Това било първата крачка към възстановяването на прежните владелски отношения в Украйна и измяна на задачите на самото народно украинско движение. След като Хмелницки заменя полския сюзеренитет с тоя на московския удж, развитието на едрата поземлена собственост в Украйна продължава вече под покровителството на руската върховна власт. Невъзможно е да се изнесат тук всички въпроси, на които Мякотин в по-нататъчното си изложение се спира за да ги разясни от една или друга страна. Минаващ към въпроса за военно-административното устройство на хетмановска Украйна с неговите поделения и своеобразни форми, той разглежда пространно формите на земевладението в югоизточните руски земи и стъпка по-стъпка проследява тяхното развитие през течение на един период от цели два века. Така той отхвърля напр[имер] схващането, че възстанието на Хмелницки превръща земите в общинска собственост. Прежните крепостници на полските панове стават собственици на обработваните от тях участъци. Правото над още неразделените земи принадлежи

на хетмана като представител на Украинската държава, но фактически и локално то се упражнява от съответните общини, организирани според военното устройство във [.....], стотни и полкове. Възemanето на помещицеството предизвиква след това нова диференциация. Повторно се явява класата на зависимите селяни, покрай които съществува тая на свободното казачество. Значително място е отделено за разяснение на колективното владение («сябринство») и причините за неговия опадък, на общественото земевладение и разлагането му, било поради разподялбата на общите земи, било пък поради заграбването от страна на манастири или светски поземлени магнати. С особена пълнота е изложено развитието на едрата поземлена собственост през периода след Хмелницки, нейното затвърдяване и последиците от това до втората половина на 18 в. Последната част от разглежданата работа на Мякотина е посветена на въпроса за образуването на селското съловие в Украйна, за отношенията между казачеството и останалите групи от селското население, за социалното и правното положение на едното и другото и за промените, които се набелязват тук през цялата епоха от XVII до края на XVIII в.

Ценното в изложението на Мякотин е не само широкият размах, с който то е изпълнено. Неговото най-голямо [.....] е, че то е документирано по един образцов начин, заслужаващ толкова по-голямо признание, тъй като авторът си служи предимно с архивни материали, които сам е събирал и които преди

него не са били използвани от никого. Отличната систематизация на тия материали и тяхното умело и критично използване прави разглежданата негова работа не само един обикновен опит за осветлението на прежната история на Малорусието, но и едно учено дело, което до сега стои единствено за дълго време ще остане ненадминато.

Мякотин е от тия учени, които считат историята предимно наука за развитието на бита и учреждението на народите. В това отношение кръгът на неговите интереси обхваща еднакво миналото на Полша, Украйна и Великорусия. Известна ми е една негова работа "Идеята за земския събор в руското минало и настояще". Той доказва, че идеята за събор на представители от цялата руска земя, като съвещателно учреждение при [.....], е била родена среди мислещите деди на Московска Русия тук през 16 в. В действителност обаче, московския удж, като се започне от Иван Грозни, са имали такава висока представа за своята власт, за да не допускат влиянието на зем.[ските] събори да бъде [.....] в държавното управление. Освен това първите земски събори по състав далеч не са могли да бъдат истински представителни събрания на целия народ. Мнозинството на членовете или е било съставено от уджки сановници и представители на духовенството. През същото време значението на събора нараства извънредно много и в моментите на междуцарствие земският събор изстъпва като най-авторитетното учреждение в страната. С настъпването на мира в Русия и затвърждаването

на царската власт съборът бързо загубва едва що придобитото си положение. Обяснението, което авторът дава за този упадък, е извънредно остроумно и не подлежи на съмнение - Съборът се е явявал не като израз на волята на населението, а като осъществител на намеренията на правителството. Не населението искало от представителите на властта осъществяването на народното представителство, а правителството заради своите нужди свиквало представителството на народа. Съобразно с това представителството се е считало по-скоро като обязаност, а не като право. И то изчезва, когато властта почувствала, че може да мине без него.

От разгледаните работи на проф. Мякотин аз оставам с убеждението, че той днес е един от най-добрите познавачи на Великорусията, Украйна и Полша, а по въпросите за социалните отношения в тези земи и развитието на техните учреждения неговите съчинения могат да се поставят редом с най-известните изследвания върху вътрешната история на отделните европейски земи. Мякотин се изявява в изследванията си не само като остър ум, който знае да отдели общото от случайното. Той знае освен това да долови автентичното в редица наглед разхвърлени явления и въз основа нему да координира последиците и да посочи развитие там, гдето друг би констатирал само скокове или хаос. Предвзети схващания и идеи той няма; всяко негово заключение е основано на спокойно и безпристрастно проучване на изворите. Особено изпъкват тия негови качества на учен в капиталната му работа върху „Социалната история на

Украйна“. Въпреки многочислеността и разнообразието на въпросите, които той застъпя там и богатството на суровата материя, той не се увлича от случайните явления, не се загубва в подробности, а навсякъде търси същественото, трайното, като не пропуска да го подчертае по един свършено ясен начин. И това е именно, което придава на неговите работи една свежест, рядка при съчинения посветени на тъй сухи и отвлечени въпроси. Таз ценна особеност в работите на Мякотин навярно се дължи и на широкото му изграждано образование. Той е автор и на една работа за Адам Мицкевич, която освен биографията на поета съдържа оценка на неговото творчество и на фази опит през които е минало. Тази негова работа свидетелствува, че Мякотин е познавал полската култура в нейните широки и многостранни прояви.

В нашия университет Мякотин, както рядко някой друг, би могъл да застъпи преподаванията по история на Русия и Полша и аз горещо препоръчвам на Факултета да го назначи за преподавател.

5.Х. 927

Подпис {П. Мутафчиев}
ред. доц.

Вторият доклад¹⁷ на проф. П. Бицили е кратък и съдържа информация за академичната дейност на проф. В. А. Мякотин в Русия, предадена му от самия

¹⁷ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а. е. 83, л. 71

него и пояснение от Бицили за избора на хабилитирани преподаватели в Русия след Революцията. Докладът е ръкопис с дата 4.10.1927 г. и има следното съдържание:

До почитаемия Факултетен съвет
от профес. П. Бицилли

Допълнение към доклада върху научната дейност на
професора В. А. Мякотин

Понеже един от мотивите, по които Академическия съвет не е възприел мнението на Историко-филологическия факултет относно избора на проф. В. А. Мякотин, беше, че в доклада ми аз не съм представил данни че проф. В. А. Мякотин действително притежава квалификация на Университетския¹⁸ професор, аз се обърнах към самия проф. Мякотин и го помолих да ми съобщи сведения върху своята преподавателска дейност в Русия. Проф. Мякотин ми отговори, че преди Революция, обаче, в 1920 г. той беше избран като професор по катедра на Руската история в Ярославския Университет, но не е бил утвърден от Комисар по Народното Просвещение, а скоро след това бил принуден да напусне Русия.

Към тези данни смятам за необходимо да дам на почитаемия Факултет следното обяснение:

Мен ми е познато, че през времето от 1917 г. (след болшевишкия преврат) и до завършека на гражданската война и окончателното засилване на съветската власт,

18 Всички думи в текста са подчертани от проф. Бицили.

руските университети се стараели да, доколкото е било възможно, запазят принципа на университетска автономия, докато болшевишкото правителство искаше да я унищожи. Правителството е назначавало професорите в университетите без да иска съгласие на самите университетски колегии, създавайки кадрите на тъй наречени „червени професори“: това са били назначения по, както се казвало, „революционен начин“, по такъв начин много хора са станали професори без необходима научна квалификация. Университетските колегии, искайки да запазят своят уровень, се мъчеха да не изгубят своето право сами да избират преподавателите. Избора на проф. Мякотин беше несъмнено един напълно свободен избор, без каквото и да било давление от страна на болшевишкото правителство, и продиктуван от интересите и мотивите не от политическо, но от научно естество: доказателството е тъкмо това, че този избор е бил касиран от правителството. Именно този последен факт трябва да служи за нас като една несъмненна гаранция, че проф. Мякотин е бил признат от руската университетска колегия като лице, което е достойно да бъде университетски професор.

Към това мога да прибавя, че в руските академически среди и по-рано не е имало никакви съмнения върху научната квалификация на пр. Мякотин, което доказателство следва този факт, че той биваше натоварен от най-висшето научно учреждение в Русия, Императорската Академия на науките, да рецензира представените в Академията научни трудове.

С почит
 проф. Петър Бицилли
 София, 4 октомври 1927

Двата основни доклада, заедно с написаните няколко месеца по-късно допълнения, вече дават основание на Академическия съвет да се произнесе по искането на МНП и да назначи със 16 гласа «за», 5 «не» и 2 бели бюлетини проф. В. А. Мякотин за редовен професор при катедрата по История на източна Европа в Историко-филологическия факултет.¹⁹ Проф. В. А. Мякотин чете своята встъпителна лекция «Условія и процес созданиа русской народности» на 10.03.1928 г., което е видно от запазено в досието кратко обявление.

Последната група документи, намиращи се в служебното досие на проф. Мякотин са договорите, сключвани с МНП. Според изискванията на чл. 302 от Закона за народното просвещение²⁰ «По предмети, за които няма специалисти български поданици, могат да се поканят, по предложение на Академическия съвет и чужденци. Поканените от чужбина лица за редовни преподаватели (професори, доценти), за лектори и асистенти могат да служат или с контракт, сключен с одобрение на Министерския съвет, за определено време и по специални условия относно заплатата и др., или

¹⁹ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 1, а. е. 49, л. 337 гр.

²⁰ Обн. Държавен вестник бр. 49 от 5.03.1909 г.

като български поданици с всички права по служба, като държавните чиновници. В единия и другия случай заплатата им се изплаща от предвидения в бюджета кредит за заплата на университетския персонал». С разрастването на Университета в началото на 20-те години на ХХ в. честа практика е да бъдат канени чужденци като лектори по съответния чужд език. Другата голяма група чужденци, които през 20-те години преподават в Университета, са руски професори, напуснали страната си по време на Гражданската война в Съветска Русия. Знакова следа в историята на Медицинския факултет оставят професорите Ал. Манковски, В. П. Воробьов, В. В. Завялов, Г. Е. Рейн, Й. Шапшал, Е. Янишевски и др. В Историко-филологическия факултет са избрани за професори Е. Грим, П. Бицили, И. Кинкел, Н. Кондаков. Проф. Ив. А. Базанов преподава гражданско право в Юридическия факултет, а в Богословския факултет дълги години преподава протопрезвитер Георги Шавелски. Тези преподаватели работят дълги години в Университета и голяма част от тях завършват академичния си път в него със статута на «чужденец с договор». Договорите на всички - и на руските професори, и на чуждестранните лектори - са идентични, няма специални условия или преференции за някой от тях. Първоначално договорите са сключвани за срок от три години, но в началото на 30-те г. на ХХ в. МНП започва да сключва контрактите с чуждите преподаватели за едно или дву-годишен срок.

В трудовото досие на проф. Мякотин има отложени шест договора между него и МНП. Следвайки

хронологията, това са всичките контракти, които той до смъртта си е подписвал с МНП. Съхранени са също така и копия на първия и втория договор и проект на третия.

Първият договор е подписан на 24.01.1928 г. и има следното съдържание:²¹

ДОГОВОР

Между Господина Министра на народното просвещение, действащ от името и за сметка на Българското правителство – от една страна и между редовния професор – руски поданик В. А. Мякотин, действащ от свое име и за своя сметка – от друга страна, се сключи настоящия договор върху следното:

1. Професор В. А. Мякотин ще преподава и чете лекции по история на източна Европа при историко-филологическия факултет на Университета в София в продължение на три години от деня на встъпване в длъжност.

2. Проф. В. А. Мякотин ще чете необходимия минимум лекции и ще води съответните практически упражнения и занятия, предвидени в закона за народното просвещение, правилника и учебния план на Университета.

3. Факултетният съвет с одобрение на академическия съвет може да възложи на Проф. В. А. Мякотин да чете лекции по предмети, близки по неговата

²¹ Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а. е. 83, л. 10

специалност /чл. 296, забл. II от Закона за народното просвещение/. За тия допълнителни часове той не ще получава особено възнаграждение.

4. Годишната заплата Проф. В. А. Мякотин е равна на заплатата на един български редовен професор в най-голям размер, т.е. който е прослужил 27 години. Заплатата му се изплаща ежемесечно в равни части по установения ред за изплащане на заплатата на държавните служители изобщо. Проф. В. А. Мякотин получава всички увеличения и допълнителни възнаграждения, каквито могат впоследствие да бъдат дадени на посочения по-горе ранг на български редовен професор.

В случай на прекратяване на занятията в Университета по някаква причина Проф. В. А. Мякотин продължава да получава заплатата си до изтичане на договорния срок.

Вслучай на смърт преди изтичане на срока на службата да се изплати от страна на държавата на наследниците на проф. В. А. Мякотин едно възнаграждение в размер на половингодишната /6 месечна/ заплата.

5. Проф. В. А. Мякотин се освобождава от всички даждия, които се изискват от българските държавни чиновници, съгласно действащите в страната закони.

6. Проф. В. А. Мякотин е длъжен, в случай че иска да напусне длъжността си преди изтичане на уговорения срок в настоящия договор срок да уведоми Министерството на народното просвещение шест месеца по-рано, без да има право да претендира да му се заплати за прослуженото време до изтичане на уговорения срок.

7. Ако Министерството на народното просвещение би поискало да освободи от длъжност Проф. В. А. Мякотин преди уговорения срок, то е длъжно да го предупреди шест месеци по-рано. В такъв случай Проф. В. А. Мякотин ще получи като обезщетение предварително заплатата си за шест месеци.

8. В случай, че няма желание да се възобнови настоящия договор при изтичането на неговия срок, или при желание да се внесе в него изменение, двете страни са длъжни да предупредят писмено три месеца преди изтичането на договорения срок. Ако това не бъде сторено, настоящия договор се счита за възобновен.

9. Министърът на народното просвещение гарантира, че в течение на целия договорен срок Проф. В. А. Мякотин ще има право, ако пожелае, да внесе в България и да получи без мито своята библиотека, научните си помагала и всичката си покъщнина. Доставка на гореказаните вещи става за сметка на Проф. В. А. Мякотин.

10. През време на ваканцията Проф. В. А. Мякотин може да бъде командирован в чужбина и вътре в страната с научна цел. В такъв случай той получава заплатата си във българска валута и, ако му се полагат дневни. Размерът на последните се определя от Закона за държавните служители.

11. Разноските по сключването на настоящия договор са за сметка на Българското Правителство.

12. Настоящият договор се състави в един екземпляр, които се пази в Министерството на народното про-

свещение, а заверен препис от него се връчва на Проф. В. А. Мякотин.

София, 24 януарий 1928 година.

МИНИСТЪР НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ: /п./ Н. Найденов

Подпис на професора: /п./ В. Мякотин

Вярно,

подсекретар на Университета: М. Михайлов

Следващият договор²² между проф. Мякотин и МНП е подписан на 2.02.1931 г. и отново е за срок от три години, като е абсолютно идентичен с първия.

В началото на тридесетте години на ХХ в. политиката на МНП се променя и договорите на всички чуждестранни преподаватели започват да се сключват за срок от една година. Третият договор²³ е подписан на 24.01.1934 г. и вече е за срок от една година. От средата на 30-те години в договорите на чуждестранните преподаватели е включена нова клауза с която започват да им се правят удръжки от възнаградението и тя гласи следното: «& 4. На г. В. А. Мякотин ще се правят всички удръжки за данъци, такси, берии и др. предвидени от действащите в страната Закони, а също и удръжките 10% за пенсия, съгласно със забележката към чл. 40 от Закона за пенсиите за прослужено време.». Променя се и клаузата, която регламентира възможността МНП да

22 Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а. е. 83, л. 43

23 Архив на СУ „Св. Кл. Охридски“, фонд 1, опис 35, а. е. 83, л. 54

освободи преподавателя преди да е изтекъл срокът на договора му. Тук вече тя не е шест, а три месеца и ако в предишните договори е залегнало условието, че в такъв случай преподавателят получава като обезщетение предварително заплаза за 6 месеца, то в този и следващите договори е предвидено да се получава заплата само до деня в който лицето е на работа в Университета. Отпада и клаузата в която се предоставя възможност за внасяне в България без мито на библиотека, научни помагала и покъщнина на преподавателите, вероятно, защото те вече са се устроили от няколко години в страната.

Четвъртият договор²⁴ е подписан на 12.04.1935 г. и отново е за срок от една година, като клаузите в него са същите като в третия договор.

На 21.03.1936 г. е подписан нов договор²⁵ между проф. Мякотин и МНП, този път за срок от 24.01.1936 г. до 30.06.1937 г., т. е. за една и половина година. Останалите клаузи са непроменени.

Последният договор²⁶, шести по ред е подписан на 1.06.1937 г. и отново е за срок от една година – до 30.06.1938 г., като отново няма промяна в останалите клаузи.

Това е последният договор, подписан между МНП и проф. В. А. Мякотин, тъй като по време на задгранична командировка в Прага той умира на 5.10.1937 г.

В досието са запазени и 5 некролога²⁷ от Историко-

филологическия факултет и 9 от Ректората с известие за смъртта на проф. Мякотин. В некролога на ИФФ се казва, че деканът и преподавателите съобщават с дълбока скръб за смъртта на своя уважаван и заслужил колега, а в другият е написано, че Софийският университет с голяма скръб съобщава за тежката загуба, която претърпява със смъртта на професора по история в Историко-филологическия факултет Венедикт А. Мякотин.

Както е видно от изложените документи, досието представя една относително цялостна картина за служебното положение и академичната дейност на чужденеца с договор проф. В. А. Мякотин в Софийския университет. За по-пълни и конкретни изследвания то е на разположение на заинтересованите лица в Архива на СУ „Св. Кл. Охридски“. Поради техническа невъзможност сканираните копия на докладите и договорите ще бъдат публикувани на по-късен етап.

24 Пак там л. 84

25 Пак там л. 90

26 Пак там л. 96

27 Пак там л. 103

V. A. Miakotin's employment record, conserved in the Archives of the University

Ilonka Koleva

In the article are presented documentary evidences for the life and work of V. A. Miakotin - regular professor of History of East Europe in the Faculty of History and Philology in the Sofia University. These documents are situated in his employment record, conserved in the Archives of the University. There are ninety eight documents in the record - letters, petitions, certificates, etc. The most interesting of all are the reports published here about the researches of Professor V. A. Miakotin, written by Prof. Petar Mutafchiev and Prof. Petar Bicilly. In the article, except the reports, are presented in details the contract, between the Ministry of Education and Professor V. A. Miakotin.